

нальний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія, практика): Енциклопедія / Упоряд. Ю.І.Римаренко; За редакцією Ю.Римаренка. К,1998. 7. 3 дружнім візитом //Міграція. 2003. №10. 8. Вирішення проблем біженців у Харківській області //Вісник Держкомнаціміграції України, 2002, №1. 9. Кабінет Міністрів України Постанова від 06.07.1998 року № 1016 «Про затвердження порядку надання біженцям грошової допомоги та пенсії» //Збірник урядових нормативних актів України. 1999. №1.

Надійшла до редколегії 7.09.04

А.Г. Бордюгов

ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ АВАРІЙ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ГІРНИЧОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Огляд місця події – це невідкладна слідча дія, що проводиться відповідно до ст.190 КПК України, мета якої полягає в безпосередньому сприйнятті, аналізі і фіксації дізнавачем, слідчим, прокурором обстановки місця події, слідів і об'єктів, їхніх індивідуальних особливостей і взаємозв'язків, з метою з'ясування сутності події, що виникла, механізму злочину, а також інших обставин, що мають значення для справи [1, с.8].

У криміналістичній літературі є великий перелік джерел, присвячених тактиці огляду місця події в цілому й особливостям огляду окремих об'єктів. Однак відсутні рекомендації з огляду місця події при розслідуванні аварій на підприємствах гірничої промисловості, порушених за ст.ст. 271, 271 КК України, хоча воно являє собою одне з найбільш складних і важливих слідчих дій з чітко вираженою специфікою проведення. В зв'язку з цим *метою статті* є розгляд особливостей підготовчого, робочого та заключного етапів огляду місця події на підприємствах гірничої промисловості

Місцем події по вказаному виду злочинів є гірські виробки, територія підприємства, будинку, споруди і промислової площадки, що зв'язані єдиним технологічним процесом при конкретному виді робіт, де стався нещасний випадок чи аварія. Зволікання з оглядом може неминуче привести до втрати доказів і зміна первісної обстановки місця аварії в силу нестійкості окремих слідів і зміни умов, у яких відбулася подія. Крім цього, інтереси роботи підприємства вимагають якнайшвидшого відновлення нормально-го виробничого процесу, найшвидшої ліквідації наслідків. Зміни в обстановці місця події можуть також внести і зацікавлені особи.

Загальна задача огляду місця події при розслідуванні порушень вимог правил охорони праці і техніки безпеки на підприємствах гірничої промисловості розбивається на ряд окремих задач:

- вивчення обстановки на місці аварії та з'ясування її характеру і обставин;
- виявлення, збирання, закріплення, попереднє дослідження і оцінка слідів злочину та інших речових доказів;
- встановлення виду аварії, висування загальних та окремих слідчих версій;
- охорона слідів на місці події, які не можуть бути вилучені [2, с.149].

У криміналістичному плані діяльність слідчого по огляду місця події з фактів порушень вимог правил охорони праці і техніки безпеки на підпри-

ємствах гірничої промисловості можна розділити на три етапи: підготовчий, робочий, заключний. Зміст такого поділу – систематизувати тактичні дії учасників огляду, встановити таку послідовність їхніх дій, що дозволяє якісно проводити огляд.

Якщо повідомлення про аварію на вугільній шахті надійшло відразу ж після події, негайний огляд дозволить знайти і зафіксувати матеріальні ознаки можливого злочину (речові докази), проаналізувати обстановку на місці аварії і побудувати судження про механізм і обставини події.

При підготовці до огляду місця події слідчий повинний врахувати те, що проведення невідкладних слідчих дій при розслідуванні справ даної категорії має ряд особливостей і труднощів, що обумовлені специфікою виробничого процесу в шахті. До таких особливостей варто віднести: перебування об'єктів дослідження під землею, залежність можливості проведення огляду від роду аварії, її наслідків, наявність природних ускладнюючих факторів (гірських ударів, обвалень, газовиділень та ін.).

Після одержання повідомлення про подію треба з'ясувати характер аварії, наявність людських жертв, усунути шкідливі наслідки події, визначити місце, де відбулася аварія (у лаві, штреку, підготовчому вибої), вирішити питання про коло осіб, участь яких необхідна при проведенні огляду (поняті, спеціалісти, службові особи), наявність науково-технічних засобів, необхідних для огляду місця події в підземних виробках.

При визначенні кола учасників огляду, якщо аварія пов'язана з людськими жертвами, слідчий повинний враховувати вимоги ст.192 КПК України, відповідно до яких огляд трупа (трупів) обов'язково проводиться за участю судово-медичного експерта, а при відсутності такої можливості – іншого лікаря. До огляду місця події на вугільних шахтах згідно зі ст. 128¹ КПК України доцільно залучати спеціаліста-електрика, маркшейдера й інших фахівців відповідного профілю. Якщо при підготовці до огляду буде з'ясовано, що аварія на шахті є великою, то доцільно скористатися бригадним методом огляду місця події, чітко розмежувавши обов'язки між членами слідчої бригади.

Особливу увагу слідчий повинен приділяти підготовці технічних засобів виявлення, фіксації і вилучення слідів з місця події. Крім традиційних криміналістичних засобів, що входять у слідчий портфель і валізу прокурора-криміналіста, йому, виходячи з характеру події, необхідно підготувати додаткові технічні засоби для проведення фотографування, виміру, креслення планів (фотоапарат із ширококутним і довгофокусним об'єктивами, рулетку та інше), індикатори, дозиметри, прилади для визначення рівня шумів, ступеня вологості, засобу для добору проб повітря і т.п. Для більш точної і повної фіксації значних руйнувань на місці події доцільно використовувати стереофотоапаратуру.

Для створення безпечних умов провадження огляду слідчому необхідно ознайомитися із правилами техніки безпеки при проведенні гірничих робіт. Знання правил і інструкцій з техніки безпеки дозволить більш цілеспрямовано здійснювати огляд місця події, звертати увагу на факти, що свідчать про порушення правил безпеки, на обставини, які сприяли порушенням. У процесі підготовки до огляду місця події слідчому необхідно

ознайомитися з технічними документами, які характеризують місце аварії, що необхідно для визначення тактики проведення огляду.

Коли слідчий прибуває на місце події з представниками комісії спеціального відомчого розслідування в складі гірничотехнічного інспектора, технічного інспектора профспілки, представника відомчої служби техніки безпеки, встановлення контакту між цими особами буде сприяти більш повному і всебічному розслідуванню. Однак варто пам'ятати, що слідчий незалежний й веде розслідування самостійно. Будучи керівником огляду, слідчий повинний проінструктувати членів відомчої комісії про необхідність збереження речових доказів і узгодження дій комісії з діями слідчого.

Після прибуття на місце події необхідно запросити до участі в огляді представника адміністрації, начальника дільниці і понятих. Слідчому варто враховувати, що на гірничому підприємстві робота проводиться бригадами позмінно, тому зі складу бригади, при роботі якої сталася аварія, брати понятих не можна, тому що всі члени бригади будуть допитуватися як свідки. Слідчий повинний з'ясувати основні обставини події (для чого проводиться попереднє опитування осіб, що працюють на дільниці, яка оглядається, та на сусідніх ділянках), розподілити обов'язки серед учасників огляду, визначити межі місця події, яке підлягає огляду.

На робочому етапі огляду детальне обстеження доцільно проводити за окремими вузлами, тому що крім центра, під яким мається на увазі місце, де найбільше проявилися шкідливі наслідки, найчастіше удається виділити й інші важливі вузли [3, с.659].

Сутність огляду місця події, пов'язаного з розслідуванням порушення вимог правил охорони праці й техніки безпеки на підприємстві гірничої промисловості (аварій, нещасних випадків та інше), полягає в тому, що в процесі його проведення слідчий безпосередньо за допомогою органів почуттів, шляхом застосування загальних методів пізнання (спостереження, вимірювання, обчислення, порівняння та інше) досліджує місце, де виявлені сліди злочину й інші об'єкти, переконується в існуванні фактів, що мають доказове значення, і фіксує їх у протоколі огляду місця події [4, с. 327].

Як свідчить судово-слідча практика, при великих аваріях слідчий може проникнути на місце події лише через кілька днів після події. Однак і в таких випадках спускатися в шахту треба для того, щоб особисто побачити місце, де відбулася аварія, орієнтуватися в розташуванні гірничих виробок, уявити, де міг знаходитися потерпілий, де були очевидці, у якому стані знаходилися різні механізми і захисні засоби та інше. Іноді слідчі при огляді місця події через кілька днів після аварії не складають протоколів огляду у зв'язку з тим, що обстановка на місці на момент огляду не відповідає тій, що була в момент події. Таке рішення слідчих є безумовно невірним. Фіксація обстановки на місці події через деякий час або після ліквідації аварії все-таки дає можливість зіставити її з обстановкою на місці події до аварії і зробити висновки про можливі порушення вимог охорони праці та правил безпеки.

На місці події, тобто матеріальної обстановки, сконцентровані найважливіші сліди злочину. Воно є джерелом різноманітних відомостей, вихідних даних, і в більшості випадків якість розслідування кримінальної справи цілком залежить від того, чи у повній мірі використане це джерело [5, с.228].

Безпосередніми об'єктами огляду є: 1) гірничі виробки, виробничі приміщення, де стався нещасний випадок чи аварія; 2) робоче місце потерпілого; 3) огороження і захисні пристосування, особисті захисні засоби потерпілого; 4) обладнання та механізми: електро-гідро-, пневмоапаратура, системи енергопостачання й управління, гірничі машини і механізми, на яких працював потерпілий, гірничотранспортне устаткування, інструменти, комунікаційні лінії, пов'язані з ділянкою, що оглядається; 5) контрольна та вимірювальна апаратура, запобіжні і блокуючі пристрої; 6) труп і його одяг; 7) матеріальні сліди самої події та інше.

Розглянемо особливості огляду вказаних об'єктів.

При огляді устаткування, на якому працював потерпілий, перевіряється його справність, наявність огороження й інших запобіжних пристроїв, фіксується стан вузлів і агрегатів, положень важелів керування, ретельно описується ушкодження, що виникли в результаті події. При огляді контрольної та вимірювальної апаратури, запобіжників, засобів автоматичного блокування, з'ясується їхній технічний стан, справність, фіксується показання всіх приладів у протоколі огляду, стрічки з показаннями самописних пристроїв вилучаються і прилучаються до кримінальної справи. У необхідних випадках оглядаються інші агрегати і виробничі вузли, що складають з аварійною ділянкою єдину виробничу лінію, підведені до механізмів електрокабелі, мастилопроводи й інші комунікації. При огляді робочого місця потерпілого в протоколі фіксується його стан і розміри, розташування устаткування й інших предметів, у тому числі тих, що не стосуються робіт, які проводяться. Оглядаються інструменти, що використовувалися потерпілим, докладно описуються сліди механічного, хімічного чи термічного впливу, сліди крові й ін.

Оглядаючи труп потерпілого, фіксується його поза, положення щодо устаткування й інших об'єктів, що знаходяться на місці події, ушкодження, що є на трупі, їхній характер, локалізація, одяг і взуття, його стан, сліди й ушкодження на них, наявність індивідуальних засобів захисту та їх стан.

При огляді захисних засобів звертається увага на їхній технічний стан, справність, комплектність, відповідність їхніх розмірів фізичним даним потерпілого. У ході огляду місця події при необхідності здійснюються виміри температури навколишнього середовища, ступінь освітленості, вологості повітря, запиленості, загазованості, рівня виробничих шумів. При необхідності відбираються необхідні зразки, проби, виконуються попередні аналізи на присутність різних речовин, хімічних сполук і газів. До матеріалів справи як речові докази вилучаються ушкоджені деталі верстатів і механізмів, проводи зі слідами короткого замикання, несправні контрольні і вимірювальні прилади, засоби індивідуального захисту, а також інструменти, якщо на них виявлені які-небудь сліди чи їхнє застосування при проведенні даного виду робіт суперечить правилам техніки безпеки [6, с.627–628].

Результати огляду відображаються у протоколі. Через складність опису обстановки місця події в протоколі для фіксації рекомендується додатково здійснювати фотозйомку: а) загального виду місця події (з декількох боків); б) вузлових пунктів; в) криміналістично значущих слідів злочину (ушкоджень на трупі, устаткуванні, засобах захисту та ін.). Важливе значен-

ня може мати звукозапис пояснень спеціалістів і інших учасників огляду, а також застосування відеозапису особливо у випадках, коли в полі зору учасників огляду виявляються динамічні явища, такі як триваюча пожежа, рятувальні роботи, дії по усуненню наслідків аварії [7, с.374].

Слід зазначити, що фотографування у вугільній шахті утруднено, що викликане відсутністю досить сильного освітлення в гірських виробках і підвищених вимогах до рудничного електроустаткування, у тому числі і до рудничних світильників. Ці вимоги обумовлені неможливістю застосування звичайних джерел світла – електроосвітлення, лампи-спалахи та інше. У залежності від способу забезпечення вибухобезпеки і захисту від шкідливого впливу середовища рудничне електроустаткування (і рудничні світильники) має спеціальне виконання: рудничне нормальне (РН) – для шахт, які безпечні по газу і пилу; рудничне підвищеної надійності (РП), рудничне вибухобезпечне (РВ) і рудничне іскробезпечне (РІ) – для шахт, небезпечних по газу чи пилу. Отже, у гірничих виробках при фотозйомці звичайну лампу-спалах застосовувати не можна.

Як джерело світла при проведенні огляду місця події в шахтах рекомендується застосовувати ручні акумуляторні переносні світильники типу «Україна». Вони дають спрямований досить могутній промінь. Для фотографування потрібно використовувати не менше п'яти таких світильників. З їхньою допомогою об'єкт, що знімається, повинен освітлюватися з одного місця так, щоб одержати на знімку зображення його об'ємності шляхом використання тінювих контрастів. Для фотозйомки в ствольному просторі і на рудничному дворі вугільних шахт можна застосовувати й інші електро-світильники в одному з зазначених вище виконань. Вони забезпечують досить високу освітленість досліджуваного об'єкта [8, с.51; 9, с.448].

Якісно і вчасно проведений огляд місця події при розслідуванні аварій на підприємствах гірничої промисловості повинний сприяти скороченню термінів розслідування злочинів даної категорії і підвищенню якості прийнятих щодо них рішень.

Список літератури: 1. Разумов Э.А., Молибога Н.П. Осмотр места происшествия. К., 1994. 2. Шепітько В.Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник. Х., 2001. 3. Криміналістика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблокова. М. 4. Руководство по расследованию преступлений: Научно-практ. пособие /А.В. Гриненко, Т.В. Каткова, Г.К. Кожевников и др. Х., 2001. 5. Криміналістика / За редакцією професора В.Ю. Шепітька. К., 2001. 6. Криміналістика / Под редакцией Е.П. Ищенко. М., 2000. 7. Справочная книга криминалиста / Отв. ред. проф. Н.А. Селиванов М., 2000. 8. Роспутько Е.И. Применение судебно-оперативной фотографии по делам о нарушениях правил техники безопасности на подземных работах в угольных шахтах/Криміналістика и судебная экспертиза. Киев, 1968, Вып. 5. 9. Озерной М. И. Электрооборудование и электроснабжение подземных разработок угольных шахт. М., 1975.

Надійшла до редколегії 04.05.04